

ЧАС ТЕПЕРІШНІЙ

<https://doi.org/10.33608/0236-1477.2024.05.3-13>
УДК 21.161.2-32:355.01

Оксана ПУХОНСЬКА, доктор філологічних наук, доцент
Національний університет «Острозька академія»
вул. Семінарська, 2, м. Острог, Рівненська обл., 35800
Варшавський університет
вул. Краківське Передмістя, 26/28, м. Варшава, 00-927
e-mail: oksana.pukhonska@oa.edu.ua
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0543-4847>

ЕМІГРАЦІЙНА ТРАВМА ВІЙНИ В ЛІТЕРАТУРНІЙ ВІЗІІ ВЛАДИСЛАВА ІВЧЕНКА

Війна Росії проти України впродовж десяти років сформувала багатоаспектний культурний дискурс, в якому література зайняла чільне місце. Новий її етап, що почався в лютому 2022 р., не лише дав підстави для інтенсивнішої мистецької реакції на пережитий досвід українців, а й відкрив перспективи нових тем і художніх методів їх інтерпретації. Проблемною основою таких текстів цілком природно стала травма у її індивідуальному та національному вимірах. Книжка Владислава Івченка «Після 24-го» увиразнює і доповнює дискурс культурної рецепції війни, по гарячих слідах описуючи її фронтовий і тиловий досвід. Новим проблемним аспектом у ній є травма вимушеної еміграції, спровокована повномасштабним російським вторгненням 24 лютого 2022 р.

Ключові слова: література, бойові дії, травматичний досвід, вимушена еміграція, утікачі від війни.

Шок, який пережило українське суспільство у перші дні повномасштабного воєнного вторгнення Росії, важко надавався до осмислення, а тим більше — до будь-якої інтерпретації, особливо літературної. Однак попередні вісім років війни на Донбасі засвідчили, що українська словес-

Цитування: Пухонська О. Еміграційна травма війни в літературній візії Владислава Івченка // Слово і Час. 2024. № 5 (737). С. 3—13.
<https://doi.org/10.33608/0236-1477.2024.05.3-13>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ність досить успішно відшуковувала і мову травми війни, і мову спротиву пропагандистським наративам. Тому цілком зрозуміло, що цей шок не лише не паралізував здатність до культурних саморефлексій українців у стані першої фази воєнної інвазії агресора, а навпаки, вже впродовж доволі короткого терміну спровокував появу кількох важливих книг, які акцентували на афективній природі пережитого та заклали суттєві наративні стратегії до його вербалізації. Серед таких і антології («Війна 2022. Есеї, поезія, щоденники», «Поезія без укриття», «Воєнний стан»), і авторські тексти («Мам, пам'ятаєш?» Катерини Бабкіної, «Врятувати березень» Андрія Кокотюхи, «Після 24-го» Владислава Івченка та ін.). Чимало текстів, що не вийшли окремими виданнями, публікувалися на сторінках соцмереж і належали здебільшого авторам-аматорам. Усі разом вони формували і формують потужний дискурс національного самовираження в ситуації травми війни, а також контрдискурс потенційній загрозі культурного паралічу суспільства, якому під регулярними обстрілами, за всіма законами логіки, не може бути ні до літератури, ні до інших мистецтв. Рон Кеппс, маючи бойовий та літературний досвід, без перебільшення покладає на літературу справді важливі функції. Для нього творче письмо має своє бойове значення, адже

ми ставимо поезію, *белетристику* й творчий нонфікшн (creative non-fiction) поряд із хімічною зброєю, міжконтинентальними ракетами з термоядерними боеголовками й роботизованими дронами. І в процесі бачимо, як уява використовується для докорінно різних цілей [2, 19].

Ця стаття основана на збірці «Після 24-го» Владислава Івченка. Варто зазначити, що свої тексти війни письменник komponує у своєрідну мозаїку емоцій і досвідів перших днів і тижнів повномасштабного російського вторгнення, пропонуючи до роздумів і рефлексій зазначену книжку. Ігор Котик влучно зазначає: «Під обкладинкою цього видання — розмаїті досвіди українців, пережиті після початку повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації в Україну» [3]. Автор намагається прописати різні аспекти війни в її фізичному та психологічному вимірах. У першому випадку йдеться про руйнування та видозміну звичного простору життя персонажів, його мілітаризацію, масові й поодинокі вбивства людей, перетворення міст і сіл на руїни. Така непередбачувана й радикальна зміна ландшафту неодмінним наслідком має втрату психологічної рівноваги, адже з руйнуванням звичного для людини простору відбувається криза усталеного способу життя, фізичним локусом і неодмінним атрибутом якого цей простір був. Тобто дім перестає бути місцем безпеки і спокою, навіть якщо він не зруйнований; місто / село зі знайомого, звичного, рідного місця перетворюється на ареал небезпеки; країна, в ментальних та географічних межах якої формувалися громадянська свідомість, індивідуальна ідентичність, культивувалися національна й родинна пам'ять, творилися перспективи власного майбутнього та майбутнього своїх дітей, перетворюється на простір, заражений війною із черговим історичним викликом втрати державності. Що більше, видо-

зміна фізичного простору, його ментальне очуження відбувається також через присутність воєнної техніки (танки, бронетранспортери тощо), абсолютно нетипової для європейського міста / села ХХІ ст., а також осіб — ворожих *чужих*, що посягають не лише на простір, а й на життя.

Психологічний вимір, модифікований раптовістю й жорстокістю війни, а також неготовністю людини ХХІ ст. до усвідомлення й прийняття факту, що цивілізацію можна відкинути на кілька десятиліть у минуле, вже наративізований текстами культури. Особливості цього виміру визначаються шоком війни, втратою ментального й фізичного дому, а разом із тим — шансу на збереження родинної і родової пам'яті, кризою цінностей, усвідомленням смерті (передовсім жорстокої) як невід'ємного атрибуту актуального життя. І якщо в більшості текстів про війну маємо справу з травмою, що в результаті часової дистанції, напрацьованого досвіду дослідження її природи, функційних методів її вивчення і презентації може бути ословлена й до певної міри зінтерпретована, то у випадку таких текстів війни, як, наприклад, книжка В. Івченка, говоримо про досвід шоку, якому ще належить знайти місце у категоріальній парадигмі травми.

Джеффри Гартман у теорії літературної інтерпретації цього явища звертає увагу на два антагоністичні полюси — травму як подію та спогад про неї. Травматична подія на першому своєму етапі радше зареєстрована, а не пережита. Вона ще не доходить до свідомості, впадаючи безпосередньо у психіку [10, 378]. Власне, сюжети більшості оповідань В. Івченка — це свого роду фіксація того, як війна (травматична подія) змінювала, деконструювала життя, що було до 24 лютого 2022 р. Попри тривання її від 2014 р., актуальні масштаби очевидно змінювали межі й сенси травми. Другий полюс, за Гартманом, — це спогад про травматичну подію. Він не має фізичного виходу у зв'язку з відсутністю властивої мови для надання змісту травмі. Граничний досвід смерті стає в цьому випадку біфуркаційною точкою зміни свідомості, коли, якщо апелювати до теорії Домініка Лакапри, втрата породжує відчуття відсутності [14], що, у свою чергу, стає передумовою набуття травми.

Очевидно, що так чи так досвід минулих інтерпретацій і світових, і локальних воєн частково може бути застосований у цьому випадку. Проте той етап російсько-української війни, який почався 24 лютого 2022 р., має кардинально відмінні від інших особливості травматичного досвіду. Передовсім маємо розуміти, що в епоху інформаційних надможливостей ця війна набуває ознак своєрідного *reality show*, коли все, що відбувається, до найменших подробиць може бути зафільмоване і в реальному часі трансльоване різними каналами зв'язку. Бачити й співпереживати воєнні жахи може кожен бажаючий, однак впливу на події у такого потенційного глядача практично немає, що поглиблює і розширює межі травми — із поля бою, з окупованої території, з місць, уражених далекобійною артилерійською зброєю ворога, до будь-якого куточка світу із засягом глобальної мережі. Особливу увагу на це явище звертає польський дослідник Пьотр Длугош, розглядаючи медійну трансмісію воєнних подій як засіб спонуки до реакції західних суспільств [8, 21]. Однак учений зауважує,

що інформаційне поширення подій і наслідків війни також розширює межі травми поза кордони власне України [8, 20]. Попри все, медійність виконує досить важливу роль з огляду на те, що технічні можливості й засоби зв'язку відкривають перспективу документування війни, фіксування досвіду й творення фундаментального наративу пам'яті, який не вдасться гібридизувати чи замінити настільки, як, скажімо, після Другої світової пропагандистськими методами СРСР. Саме тому образи й сюжети літератури, хоч і не завжди видаються новими, однак, акцентуючи часто на найемоційніших аспектах травми, спонукають до емпатичного занурення в досвід війни, дають можливість пізнати, відрефлексувати й усвідомити описане. В окремих оповіданнях В. Івченко доречно вкомпонує в художній сюжет механізм інформатизації війни, як, наприклад, в оповіданні «Тиша. Камера знімає небо», де кожна фрагментарна розповідь, знята персонажем на камеру: це і важлива інформація з місця, куди не завжди мають доступ офіційні транслятори новин, і водночас фіксація індивідуальних доль, які отримують шанс на місце в колективній пам'яті по війні.

Безперечно, книжка увиразнює доволі широкий спектр актуальних проблем війни, сприяє їх усвідомленню в контексті всього суспільства, навіть поза географічними межами України чи хронологічними рамками сьогодення. Саме тому пропоную зосередити увагу на одному з таких проблемних моментів — на травмі вимушеної еміграції. Адже це явище суттєво змінило як Україну в її геополітичних кордонах, так і візію й розуміння нашої держави поза ними. Найважливіше, що раптова й масова міграція українських утікачів від війни фактично підважила морально-психологічну стабільність Європи, що була досягнута після Другої світової, а також поволі відновлена після балканських воєн 1990-х років, набуваючи чітких ознак і сенсів.

Отже, те, як представляє у своїй книжці вимушену еміграцію В. Івченко, однозначно схиляє до дослідницької опції в категоріях травми. Це насамперед травма культурна, якої, на переконання Джеффрі Александера, набувають за умов, коли члени певної групи, колективу, етносу, народу тощо «пережили жахливу подію, що залишила по собі незворотні наслідки у їхній колективній свідомості, ставши невід'ємним складником спогадів та радикально змінивши їхню майбутню ідентичність» [6, 1]. Важливо розуміти, що В. Івченко інтерпретує еміграційний аспект культурної травми на прикладі індивідуальних досвідів, які, згідно з меморіалістичними теоріями Моріса Альббакса [4], Яна Ассмана [7, 70] чи Астрід Ерл [9, 5], оснований на досвіді колективному, водночас цей досвід формують і презентують.

Більшість дослідників розглядають травму еміграції у контексті адаптації в іншому середовищі, тобто аналізують, наскільки переміщена особа піддається деструктивним емоціям унаслідок перебування в чужій культурі, мові чи релігії, як криза адаптації поглиблює пережитий досвід, пов'язаний із самою причиною вимушеної еміграції. Наприклад, за переконанням британської дослідниці-психотерапевтки Міранди Аллок,

біженці могли б поступово оговтатися від травми, якби вони покращили стійкість, відновивши відчуття належності й розуміння в новій країні [5]. Однак на це потрібен певний час. У цьому випадку йдеться про доволі свіжі й гострі відчуття браку свого, коли разом із утратою близьких та рідних людина втрачає також дім і батьківщину. Шок війни тривалий час переслідує її всюди, хоч би де вона була. Американський учений Араш Яванбахт акцентує саме на витоках травми втікачів від війни. Він зазначає, що в той час, як важливі історичні, культурні, політичні, географічні та соціально-економічні чинники відрізняють досвід вигнанців у всьому світі, біженці також мають свій унікальний досвід. Піддані воєнній травмі, «вони пережили величезні особисті, матеріальні, психосоціальні, буквальні та символічні втрати, зокрема членів сім'ї та близьких, будинків, соціально-економічного становища, спогадів» [13]. Окрім людських утрат, для багатьох вимушених емігрантів досить гострою є травма втрати артефактів пам'яті: фотографій, особистих речей, пов'язаних із важливими спогадами, місць пам'яті. Так чи так, але така втрата прирікає людину на кризу пам'яті (родової, родинної, національної) з огляду і на відсутність згаданих артефактів, і на болючі почуття, пов'язані з пригадуванням довоєнного минулого, яке різко контрастує з пережитим шоком війни.

В. Івченко пропонує до роздумів три приклади аналізованої травми в оповіданнях «Вибачте, ми з Чернігова», «Депутат із Сен-Тропе» та «Помста дарує полегшення». У першому тексті автор моделює сюжет, поширений як у медійному, так і в літературному дискурсах цієї війни. Йдеться про матір із сином, які потрапляють до Німеччини та намагаються облаштувати свій побут. На прикладі персонажів письменник прописує вищезгадані чинники, які лежать в основі травми війни. По-перше, це втрата дому, який для молодого сім'ї довгий час «був мрією» [1, 96]. По-друге, шок пережитого досвіду війни, коли довелося жити «тижнями у підвалі під обстрілами» [1, 98]. Це особливо трагічно відбулося на поведінці дитини, яка при будь-якому різкому звукові ззовні реагувала за інерцією — наче на потенційний приліт ворожого снаряду. По-третє, характерне почуття непевності: невідомо, яка доля рідних, що залишилися вдома, у війні. Свої переживання героїня Таня намагається заховати за побутовими темами в розмові зі співвітчизницею Аліною. Однак кожне слово, кожна фраза жінки резонує як на тлі навколишнього простору, що лише зникає до присутності в ньому травмованих війною українців, так і на тлі новин, якими фактично живуть усі українські емігранти, байдуже коли і з якої причини вони опинилися за кордоном.

Автор докладно прописує пережиті травми війни і спроби відволіктися від них в оповіданні «Депутат із Сен-Тропе». Воно певною мірою пов'язане з попереднім та водночас доповнює картину еміграційної дійсності українців. Олександра живе в перманентному очікуванні дзвінка від коханого з фронту. Свої хвилювання вона намагається сублімувати в безперервній волонтерській діяльності в Каннах. Для жінки, як і для багатьох українок-переселенок, така робота — це «спроба сховатися від

думок про те, що там удома» [1, 147]. Автор короткими фразами описує широку палітру болючих досвідів утрати дому, рідних, а найбільше — невизначеності й невідомості в цій війні. Героїня акцентує на тому, що її простір в еміграції — це вимір, у якому травма війни резонує всюди. Типові звуки мирного життя (як-от «перфоратор у сусідів по складу» [1, 147]) викликають болючу реакцію жінок, що зазнали досвіду повітряних тривог, обстрілів і бомбардувань; ідилічні картини типового мирного дозвілля, наприклад вигулювання собак, призводять до чергового надриву, зокрема, через живі спогади про улюбленця, що «загинув під завалами будинку десь на Донбасі» [1, 147]; згадка про рожеве вино викликає гіркий спазм у горлі через те, що це атрибут інтимного свята, на яке немає ні можливості (вона — тут, він — на фронті), ні права, коли твоя країна на грані фізичного виживання.

Особливість травми еміграції також у тому, що, будучи фізично далеко від України, вимушені переселенці насправді живуть нею. І це певною мірою формує бар'єри на шляху до адаптації їх у мирному світі та налагодженні взаємодії з оточенням. В. Івченко в контексті цієї теми здебільшого зображує простір і людей, відкритих до прийняття воєнного досвіду українців. Однак маємо розуміти, що світ, особливо ті країни, які прийняли українських вимушених переселенців, теж почасти перебував у стані шоку війни, вибуху якої після досвіду Другої світової ніхто припустити не міг. Тому така відкритість пояснюється передовсім співпереживанням на підставі як гуманістичних цінностей (людина і її життя в демократичних суспільствах вважаються найціннішими), так і з огляду на історичну пам'ять пережитих воєн минулого століття. Ще одним важливим чинником є раціональне усвідомлення західними суспільствами, що Україна є останнім форпостом, який стримує реванш тоталітарного минулого у вигляді Росії, неодмінною засадою існування якого є воєнні інвазії на чужі землі. Аби виправдати сутність тоталітарної держави, за переконанням агресора, має бути знищений або дискредитований демократичний устрій.

Поза тим, раптова і повсюдна присутність українських утікачів від війни з часом, природно, створює ефект незручності. Полягає він у тому, що суспільства, які проявили готовність «адоптувати» травму війни у вигляді українських вимушених переселенців, усвідомлюють неможливість її співпереживання. Ті, для кого сам факт війни давно став історичним наративом, незважаючи на те що локальні війни у світі (в тому числі й у Європі) відбувалися регулярно з часів Другої світової, не завжди готові до емпатичної співпричетності до такої травми.

Оповідання «Помста дарує полегшення» має кілька важливих проблемних аспектів: образ ворога, жорстокість окупанта, смерть українського воїна, брата, чоловіка, помста і, звісно, вимушена еміграція. Гафа, як і героїня попереднього тексту, перебуває в Німеччині. Автор частково акцентує на тому, що деякі втікачі від війни усвідомлюють своє становище як шанс закорінитися в заможному світі, вивчити мови, знайти роботу. Однак саме на прикладі Гафи він підкреслює відчуття перманентної тим-

часовості: українка боїться навіть мінімально облаштувати побут, адже сподівається на швидке повернення додому. Що більше, героїня є прикладом того, як для більшості втікачів від війни фізична дистанція від України не означає дистанції інформаційної. Перебування в силовому полі новин із фронту не лише тримає в постійній напрузі, а й створює ілюзію причетності, наближеності до України.

Довоєнне життя занадто сильно утримує у своєму силовому полі свідомість героїні. На цьому тлі вона переживає гострий крах будь-яких ілюзій, коли отримує дзвінок від окупанта з братового номера. Той погрожує вбити чоловіка, якщо Гафа не виконуватиме його збочених сексуальних фантазій. Цей приклад порушує дві важливі проблеми. По-перше, йдеться про те, що жодна географічна відстань від фронту не вберігає людину від переживання війни, якщо там є хтось із її близьких. Немоżliвість урятувати, допомогти часто робить життя в еміграції ще нестерпнішим, а власна безпека мислиться як зрада. Індивід починає відчувати сором перед тими, хто залишився вдома. Здебільшого саме співучасть у болючому досвіді дає підстави до взаєморозуміння людей між собою, до потенційної можливості проговорення прожитого досвіду і взаємотерапії. Гафа розуміє тотальний розрив із тими, хто залишається в Україні, адже «хіба можна скаржитися на таке людям, які досі ночують у підвалах...» [1, 298].

Другим проблемним аспектом, який порушує автор у цьому тексті, є трактування жінки-жертви війни як потенційного трофею. Письменник розвиває цю тему ширше, ніж у традиційних гендерних дискурсах (коли, наприклад, для окупанта жінка як фізично слабша є воєнним трофеєм, можливістю помститися за власну травму). Супроти образу жінки-жертви та сексуального об'єкта у трьох згаданих текстах В. Івченко розгортає своєрідну тріаду образу чоловіка-кривдника. В оповіданні «Помста дарує полегшення» це кривдник-ворог. Насильство властиве практично всім війнам, про що свідчить література всіх національних та історичних досвідів війни. Задokumentовані історії гвалтувань на окупованих територіях Київщини, Чернігівщини, Харківщини і Херсонщини блокують будь-які спроби їх мистецької наративізації. Автори напружують мову для адекватної передачі цієї травми. В. Івченко свої сюжети творить на підставі опосередкованих і радше асоціативних історій. Проте вони цілком уписуються в дискурс культурної інтерпретації травми сексуального насильства ката над жертвою. Рут Сейфер, вивчаючи психо-соціальну природу насильства під час війни, заявляє, що «згвалтування не є маніфестацією агресивної природи сексуальності, а радше сексуальною маніфестацією агресії» [15, 55]. У згаданому творі автор осучаснює можливості вчинення насильства над жінкою-жертвою. Ворог погрожує дівчині вбивством брата, якщо вона не виконуватиме його наказів, хоч би якими огидними вони видавалися. Ерудиція, винахідливість та психологічна маніпуляція героїні дає їй можливість тримати напругу їхніх відеорозмов, виявляє комплекси та слабкості ворога, незлагодженість інтересів між самими окупантами. Зрештою, Гафа домагається помсти за

брата, коли з її ініціативи інший окупант убиває потенційного кривдника. Однак це не змінює факту трактування ворогом українки як сексуального об'єкта. Звіт неурядової організації нагляду за правами людини, а саме «Проект прав жінок» [12], випадки насильства під час війни подає як «тактичну зброю, застосовану з метою тероризувати населення чи здійснювати етнічні чистки, як інструмент для здійснення окупації та засіб завоювання» [12, 1]. Незважаючи на спробу дистанційного насильства над героїнею оповідання В. Івченка, ворог перманентно нагадує про свою тактичну перевагу (він тримає в полоні її брата), хоча це лише маніпуляція. Ненависть окупанта до жертви виявляє його приреченість у цій війні. Постійне нагадування про історичне військове покликання його народу звучить радше як самонавіювання. Гафа ж із позиції ворога є як об'єктом-трофеєм, так і об'єктом помсти за власну приреченість.

У творі «Вибачте, ми з Чернігова» героїня Тетяна теж зустрічається з випадками сексуальних домагань, однак із боку потенційних «рятівників». Нерідко статус жінки, травмованої, розгубленої, викликав у певній категорії чоловіків право претендувати на неї в обмін на умовну безпеку. Певною мірою такі випадки також свідчать про аспект трактування жертви як трофея. Парадокс у тому, що такою її бачить не ворог, а потенційний «захисник». У цій ситуації маємо справу із образом кривдника-Чужого. Тобто йдеться про чоловіка, який жодним чином не заангажований у війні, однак жінку в стані психологічного напруження трактує як можливість задоволення сексуальних бажань. Історії, які трапляються з героїнею Тетяною та іншими українками в дорозі на Захід, звучать ніби між іншим: ні автор, ні герої не акцентують на них особливої уваги. Однак подібні історії доповнюють і поглиблюють сутність пережитої травми війни, стають одним із чинників, що кристалізує її у свідомості скривдженої особи.

Дещо побіжно означена тема розкривається і в оповіданні «Депутат із Сен-Тропе», де героїня Олександра терпить надокучливі неоднозначні натяки від колишнього однокласника. Письменник пропонує образ кривдника-Свого. Однак, на відміну від попередніх двох оповідань, де жінку потрактовано як жертву-трофей (війни чи обставин), у цьому випадку маємо ситуацію, коли людина прагне компенсувати комплекси психологічної неповноцінності власним багатством. Творячи мапу місць, подій та людей війни, В. Івченко цього персонажа представляє як зворотний бік героїзму й жертвності українців. Гапа — утікач. Нечесно зароблені гроші на чиновницьких посадах дають йому можливість обійти закони воєнного часу, виїхати за кордон, придбати нерухомість і вести бізнес на війні у своїй країні. Гостроти ситуації додає те, що таку поведінку він видає як заслуги перед Олександром, яка для нього — не жертва, не трофей, а перспектива самоствердження. Для жінки ж це ще одна причина поглиблення травми розриву з батьківщиною і чекання чоловіка з війни.

Отже, можемо стверджувати, що книжка «Після 24-го» В. Івченка є важливим текстом-свідченням еміграційної травми, який має суттєву функційне призначення — зафіксувати різні виміри пережитого шоку повномасштабної російської інвазії на Україну і трансформацію його у

травматичний досвід як окремих індивідів, так і всього народу. Книжка також порушує украй важливі проблеми власне досвіду війни. По-перше, вона є інструментом культурної терапії — як у процесі написання для автора, так і у випадку занурення в живий контекст травми для потенційного читача. По-друге, автор прописує всі можливі аспекти початку великої війни: евакуацію населення з окупованих територій, масові вбивства цивільних, знищення українських міст і сіл, фронтову дійсність (побут, бої, втрати, каліцтво), вимушену еміграцію. «Після 24-го» — це своєрідна мапа історій, доль, пам'яті й травм, механізми пропрацювання яких іще належить відшукати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Івченко В. Після 24-го. Оповідання. Ритмізована проза. Київ: Віхола, 2022. 360 с.
2. Kennс Р. Як писати про війну / пер. з англ. О. Погинайко. Київ: Смолоскип, 2022. 160 с.
3. Котик І. «Після 24-го»: панорама війни від Владислава Івченка. URL: <https://chytomo.com/pislia-24-ho-panorama-vijny-vid-vladyslava-ivchenka/> (23.05.2023).
4. Хальбваск М. Коллективная и историческая память // Неприкосновенный запас. 2005. № 2—3. С. 40—41. URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.html> (14.04.2005).
5. Alcock M. Refugee trauma — The assault on meaning // Psychodynamic Practice. 2003. № 9 (3). P. 291—306.
6. Alexander J. C. Toward a Theory of Cultural Trauma // Alexander J. C., Eyerman R., and others. Cultural Trauma and Collective Identity. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press, 2004. P. 1—30.
7. Assman J. Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych / tłum. A. Kryczyńska-Pham. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2008. 362 s.
8. Długosz P. Trauma wojenna ukraińskich uchodźców przebywających w Polsce // Studia Polityczne. 2022. Tom 50. Nr 4. S. 15—44.
9. Erll A. Cultural Memory Studies: An Introduction // Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook / ed. by A. Erll, A. Nünning. Berlin; New York: de Gruyter, 2008. P. 1—15.
10. Hartman G. H. Wiedza traumatyczna i badania literackie // Antologia studiów nad traumą / pod red. Tomasza Łysaka. Kraków: Universitas, 2015. S. 377—415.
11. Herman J. Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence — From Domestic Abuse to Political Terror. New York: Basic Books, 2022. 480 p.
12. Humans Rights Watch. Women's Rights Project. New Haven: Yale University Press, 1995. 458 p.
13. Javanbacht A. Addressing war trauma in Ukrainian refugees before it is too late // European Journal of Psychotraumatology. 2022. Vol. 13 (2). URL: <https://doi.org/10.1080/20008066.2022.2104009> (05.08.2022).
14. LaCapra D. Trauma, nieobecność, utrata // Antologia studiów nad traumą / pod red. Tomasza Łysaka. Kraków: Universitas, 2015. S. 59—107.
15. Seifert R. War and Rape: A Preliminary Analysis // Mass Rape. The War against women in Bosnia-Herzegovina / ed. by A. Stiglmeier. Linkoln; London: University of Nebraska Press, 1994. S. 54—72.

Отримано 1 липня 2024 р.

REFERENCES

1. Ivchenko, V. (2022). *Pislia 24-ho. Opovidannia. Rytimizovana proza*. Kyiv: Vikhola. [in Ukrainian]
2. Capps, R. (2022). *Yak pysaty pro viinu* (O. Pohynaiko, Trans.). Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian]
3. Kotyk, I. (2023). "Pislia 24-ho": panorama viiny vid Vladyslava Ivchenka. <https://chytomo.com/pislia-24-ho-panorama-vijny-vid-vladyslava-ivchenka/>. [in Ukrainian]
4. Halbwachs, M. (2005). Kollektivnaia i istoricheskaia pamiat. *Neprikosnovennyi zapas*, 2—3, 40—41. <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.html>. [in Russian]
5. Alcock, M. (2003). Refugee trauma — The assault on meaning. *Psychodynamic Practice*, 9(3), 291—306.
6. Alexander, J. C. (2004). Toward a Theory of Cultural Trauma. In J. C. Alexander, & R. Eyerman at al., *Cultural Trauma and Collective Identity* (pp. 1—30). Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press.
7. Assman, J. (2008). *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych* (A. Kryczyńska-Pham, Trans.). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. [in Polish]
8. Długosz, P. (2022). Trauma wojenna ukraińskich uchodźców przebywających w Polsce. *Studia Polityczne*, 50(4), 15—44. [in Polish]
9. Erll, A. (2008). Cultural Memory Studies: An Introduction. In A. Erll, & A. Nünning (Eds.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* (pp. 1—15). Berlin; New York: de Gruyter.
10. Hartman, G. H. (2015). Wiedza traumatyczna i badania literackie. In Tomasz Łysak (Ed.), *Antologia studiów nad traumą* (pp. 377—415). Kraków: Universitas. [in Polish]
11. Herman, J. (2022). *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence — From Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books.
12. *Humans Rights Watch. Women's Rights Project*. (1995). New Haven: Yale University Press.
13. Javanbacht, A. (2022). Addressing war trauma in Ukrainian refugees before it is too late. *European Journal of Psychotraumatology*, 13(2). <https://doi.org/10.1080/20008066.2022.2104009>.
14. LaCapra, D. (2015). Trauma, nieobecność, utrata. In Tomasz Łysak (Ed.), *Antologia studiów nad traumą* (pp. 59—107). Kraków: Universitas. [in Polish]
15. Seifert, R. (1994). War and Rape: A Preliminary Analysis. In A. Stiglmeier (Ed.), *Mass Rape. The War against women in Bosnia-Herzegovina* (pp. 54—72). Linkoln; London: University of Nebraska Press.

Received 1 July 2024

Oksana Pukhonska, doctor of philology, docent
National University of Ostroh Academy
2 Seminarska st., Ostroh, 35800
University of Warsaw
26/28 Krakowskie Przedmieście, Warsaw, 00-927
e-mail: oksana.pukhonska@oa.edu.ua
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0543-4847>

EMIGRATIONAL TRAUMA OF WAR IN VLADYSLAV IVCHENKO'S LITERARY VISION

The Russian war against Ukraine has been going on for 10 years and continues to influence the national culture in a very distinctive way. Over the past decade, this traumatic event has created a peculiar cultural discourse where literature has taken a special place. Its new stage, which began in February 2022, not only gave rise to an even more intense artistic reaction to the lived experience of Ukrainians, but also opened up prospects for new literary themes and methods of their interpretation. Trauma in its individual and national dimensions naturally became the central issue in such texts. Vladyslav Ivchenko's book "After the 24th" clarifies and complements the discourse of the cultural reception of the war, describing its front and rear experiences in real time. The trauma of forced emigration, triggered by the full-scale Russian invasion on February 24, 2022, is a new problematic aspect that requires special attention.

The author of the paper analyzes a new dimension of the emigrational trauma, related to the war experiences of Ukrainian refugees. Through the fates of three individual women, Vladyslav Ivchenko demonstrates the prospects of Ukrainian national trauma, which includes the loss of homes, loved ones, and, most importantly, the belief that the world and life could return to what they were before February 24, 2022. The trauma of forced emigration continuously offers new perspectives for understanding the behavior of a national culture during the war, particularly in the context of creating wartime literature, which is an effective component of the trauma recovery process. Literature plays an important role in this context, and Ivchenko's book exemplifies this role most effectively.

Keywords: literature, warfare, traumatic experience, forced emigration, war refugees.